

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2016:32

ARKEOLOGISK UTREDNING

Gäddeby i Glanshammar

Arkeologisk utredning inför anläggande av nytt avlopp inom fastigheten Gäddeby 1:1, Glanshammars socken, Örebro kommun, Närke

Leif Karlenby

ARKEOLOGGRUPPEN AB, RAPPORT 2016:32
ARKEOLOGISK UTREDNING

Gäddeby i Glanshammar

Arkeologisk utredning inför anläggande av nytt avlopp inom
fastigheten Gäddeby 1:1, Glanshammars socken, Örebro kommun, Närke

Leif Karlenby

Lst dnr 431-2473-2016

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Drottninggatan 11, 702 10 Örebro
Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

© 2016 Arkeologgruppen AB

Arkeologgruppen rapport 2016:32

Författare Leif Karlenby

Grafisk form Nina Balknäs@Högtorps Diverse

Omslagsfoto Leif Karlenby

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriet Dnr R50223371_160001

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	5
Syfte	6
Metod och genomförande.....	8
Resultat	10
lakttagelse utanför	
utredningsområdet i samband med fältarbetet	10
Tolkning	11
Utvärdering av resultaten	
i förhållande till undersökningsplanen	11
Referenser	12
Tekniska och administrativa uppgifter.....	13
Bilagor	14
<i>Bilaga 1. Schaktlista</i>	

Figur 1. Karta över trakten kring Gäddeby med den aktuella utredningsplatsen markerad med en svart cirkel.

Sammanfattning

Fastighetsägaren till Gäddeby 1:1 har anmodats av Örebro kommun att förbättra avloppsanläggningen inom fastigheten. Länsstyrelsen bedömde att det fanns stor risk för att spår efter den gamla bytomten (Glanshammar 186:1) skulle komma att beröras, liksom att förhistoriska lämningar skulle kunna finnas inom området.

Sammanlagt grävdes schakt med en längd av 78 meter längs den sträcka där ledningen planerades att läggas ned, samt på platsen för en ny infiltreringsanläggning. Ingen fornlämning påträffades i samband med schaktningsarbetena. Sträckan låg dels i ett lågt parti väster om bytomten, dels i ett parti av åsryggen söder om densamma.

I samband med inventering av området påträffades dock en plåtå norr om gårdshuset som möjligen kan utgöra en förhistorisk byggnadsterrass, liknande den som påträffades i samband med undersökningarna för E18/E20 år 1998 vid Husby.

Terrassen var cirka 50x20 meter stor och avgränsades i norr och öster av en halvcirkelformad vall och terrassering. Denna var iakttagbar på båda de historiska kartorna från år 1856 och 1688.

Inledning

Fastighetsägare Henrik Persson planerade att efter anmodan från Örebro kommun förbättra avloppsanläggningen inom fastigheten Gäddeby 1:1. Fastigheten är belägen inom den gamla bytomten för Gäddeby by.

Länsstyrelsen bedömde därför att det fanns stor risk att arbetena med anläggandet av ett nytt avloppssystem skulle kunna komma att beröra lämningar i form av anläggningar och lager som kan höra samman med bytomten. Det fanns också en betydande risk att förhistoriska lämningar kunde finnas inom området. Därför beslutade Länsstyrelsen att en utredning behövde genomföras innan arbetet kunde utföras.

Utredningen ingår i den särskilda utvärdering av arkeologiska åtgärder vid bytomter som Länsstyrelsen genomför under 2015–2016.

Bakgrund och kulturmiljö

Platsen finns belagd som bytomt sedan åtminstone 1600-tal genom en geometrisk avmätning från år 1688 (Glanshammar m:e nr 1).

Bytomten är registrerad i Riksantikvarieämbetets fornminnesregister som ett bevakningsobjekt under beteckningen Glanshammar 186:1. Inget tidigt omnämnande av namnet finns i SOFI, där det tidigaste belägget härstammar från år 1720 (SOFI 1). Platsens läge och ändelsen *-by* antyder att det sannolikt rör sig om en bebyggelseenhet som etablerats under yngre järnålder. I närheten finns ett registrerat gravfält med två högar och fyra runda stensättningar (Glanshammar 28:1).

Figur 2. Landskapet runt Gäddeby är ett småkuperat landskap med välbevarade betesmarker. Ett exempel på betad ängs- och hagmark. Foto från väster av Leif Karlenby.

På den äldsta kartan (Glanshammar m:e nr 1) och på dess förarbete (18-GLA-13) omnämns Gäddeby som gammalt frälse. Möjligen kan detta ha blivit indraget vid Karl XI:s reduktion; årtalet skulle ju kunna stämma.

Namnet antas syfta på att gäddor gick upp i den forna viken till denna plats. Enligt en annan uppgift skulle gården ha hetta Tiggeby (SOFI 2). Tiggeby – eller Tigby – finns skriftligt belagt ned till år 1310 (SOFI 3). Ändelsen -by torde antyda en tidigaste datering till yngre järnålder. Oavsett vilket av namnen som är korrekt, torde ändelsen -by antyda en tidigaste datering till yngre järnålder.

Av förhistoriska lämningar finns endast ett fåtal. I östra delen av Gäddeby ägor, på krönet av en moränhöjd i igenväxande hagmark, ligger ett av traktens få järnåldersgravfält, objekt 28 (Glanshammar 28). En härd och enstaka skärvig sten finns invid gravfältet (Glanshammar 29).

Utredningsgrävningar genomfördes år 1995–96 i samband med arbetena för ombyggnaden av E18/E20. Då påträffade man enbart rester efter historiska lämningar öster om Gäddeby (Luthander 2005:29).

Syfte

Syftet med utredningen var att klargöra om någon fornlämning berördes av det aktuella arbetsföretaget.

Figur 3a) Utsnitt ur geometrisk avmätning från år 1688 över Gäddeby by. Bytomten är utmärkt med "A" (Glanshammar m:e nr 1).

Figur 3b) Utsnitt ur karta från år 1856 över Gäddeby (18-GLA-121).

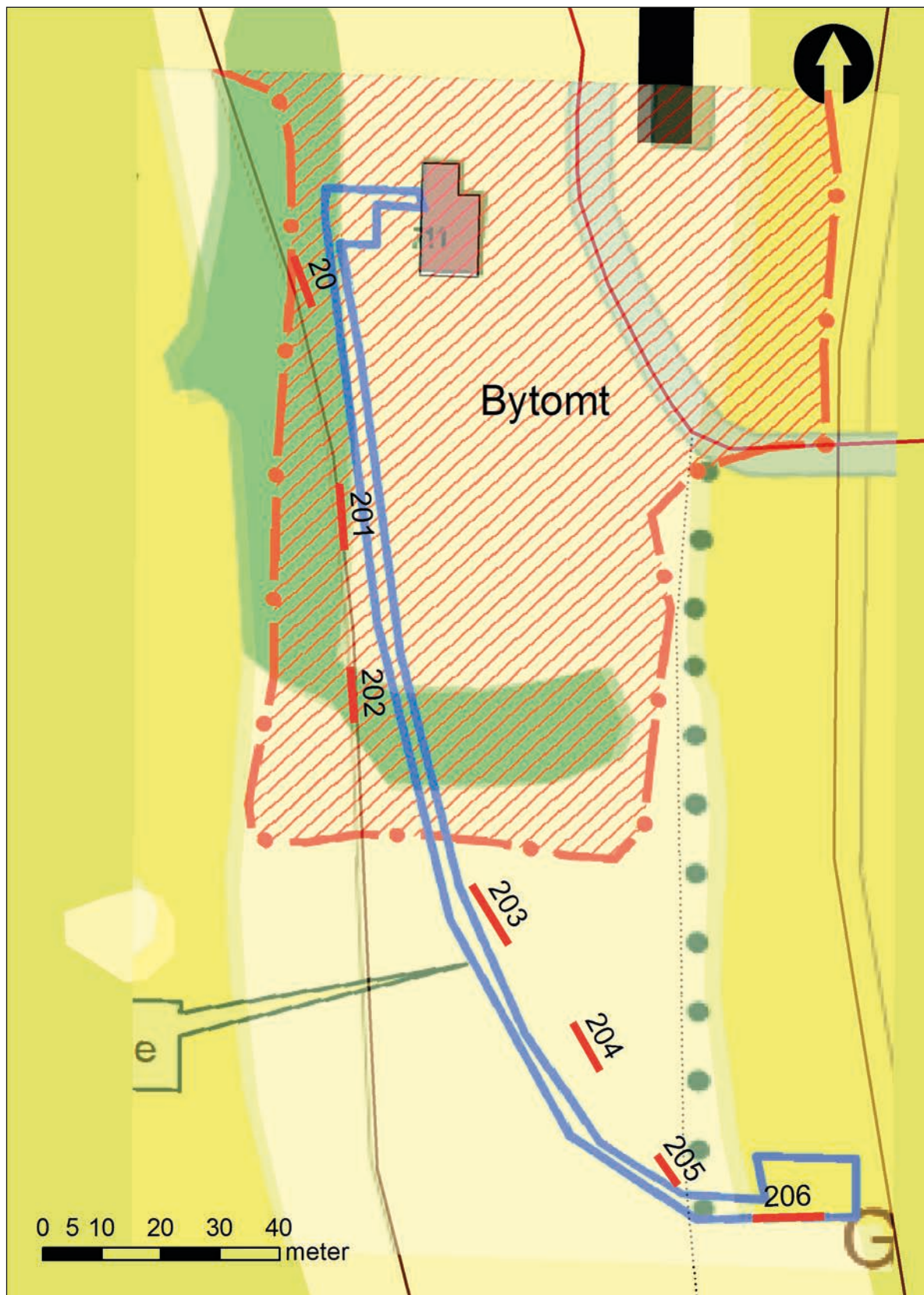
Figur 4. Schaktning i den norra delen av utredningsområdet, som var beläget strax väster om trädgårdsanläggningarna från 1800-talet. Notera att trädgården varit kraftigt terrasserad i förhållande till området i väster. Foto från norr av Leif Karlenby.

Metod och genomförande

Schakt grävdes med maskin, varvid grästorv och matjord avlägsnades ned till steril mark, något som varierade mellan 0,2 meter (i söder) och upp till 0,7 meter (i de norra schakten). Tanken var att fastställa om fornlämning fanns inom schakten och i så fall dokumentera dem och registrera dem i programmet Intrasis 3. För inmätning användes en handhållen GPS.

Då inga fornlämningar påträffades kom registrering att begränsas till kartframställning i ArcGis och nedan följande schakttabell.

Fotografier togs av området med och utan schakt. Vid utredningstillfället deltog också Claes Gabrielsson och Maja Hagerman för att dokumentera arbetet inför en kortare film för Länsstyrelsen.

Figur 5. Plan över schakten lagda mot fastighetskartan. Skala 1:1 000.

Resultat

Vid genomförd utredning längs med tänkt avloppslednings sträckning grävdes sju schakt om sammanlagt 78 meters längd. Ledningen var planerad att gå genom hag- och ängsmark längs åsryggens västra sida och i den södra delen i betesmark, som tidigare varit åkermark. I figur 5 har den planerade sträckningen markerats inom blå linje och de grävda schakten med röda linjer. Det framgår då att dessa inte till fullo följer den blå polygonen. Detta beror dels på att denna inte ritats i något slags exakt läge utan endast beskriver en tänkt och möjlig sträckning på avloppsledningen, dels anpassades schakten till omständigheterna. Till exempel lades schakt S201 något förskjutet mot öster för att undvika ett äppelträd och S204 lades något längre söder-ut än planerat för att undvika rotsystemet till en gigantisk ek. Det förekommer avvikelser mellan plan och verklighet. Eftersom det rörde sig om en utredning är en exakt överensstämmelse dem mellan inte nödvändig. Schakten kan utifrån sitt nuvarande läge väl beskriva situationen i ett större område.

Inte något av schakten innehöll spår av fornlämning. Schakten i den norra delen av sträckningen låg strax väster om den gamla bytomten, men enligt de äldre kartorna har bytomten haft ett relativt fast läge på åsryggen krön. Området väster om denna ligger lägre än bytomten och har förmodligen inte ingått i denna. Under 1800-tal har den utnyttjats för trädgårdsodling, och enligt äldsta kartan från år 1688 kan marken redan då ha varit trädgårdsmark. Den södra delen, som idag är betesmark, var på de äldre kartorna utnyttjad som odlingsmark (Glanshammar m:e nr 1 år 1688, 18-GLA-12, år 1856). Matjordslagret var tunt (>0,2 meter) och magert, alltså inte särskilt mylligt. Förmodligen har inte odling skett i området under modern tid och med moderna metoder.

Slutsatsen blir att det längs den tänkta sträckningen för avloppsledningen och läget för filtreringsanläggningen, inte finns någon fornlämning.

lakttagelse utanför utredningsområdet i samband med fältarbetet

Vid en översiktlig inventering av området, kunde på den norra delen av åsen, som låg norr om gården, på den högst belägna delen, iakttas en yta om cirka 50x20 meters storlek som var plan. I norr och öster avgränsades en rundad terrassering av en låg vall. På 1856 års karta syns denna tydligt som en rundel i en mindre åkermark strax norr om gårdsbyggnaderna (18-GLA-121). Även på 1688 års karta kan den rundade formen noteras som en begränsning av åkern (Glanshammar m:e, nr 1).

Tolkning

Området utanför bytomten i väster och längs åsryggen i söder visade sig inte innehålla några fornlämningar och ingenting tyder på att det någonsin funnits några lämningar inom ytan. I norr iaktogs en platå, som möjligen skulle kunna utgöra spår av en husterrass, liknande den som påträffades vid Husby vid undersökningarna 1998.

Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen

Syftet med utredningen var att klargöra om någon fornlämning berördes av det aktuella arbetsföretaget. Genom de att de sju schakten grävdes kunde fastställas att ingen fornlämning fanns i det aktuella området.

Därmed anser Arkeologgruppen AB att syftet med utredningen har uppnåtts.

Referenser

Tryckta källor

Luthander, A. 2005. *Trafikplats Munkatorp*. Väg 823 samt lokalvägar Närke; Glanshammars, Hovsta, Lillkyrka och Rinkaby socknar samt Örebro stadsområde. Riksantikvarieämbetet UV Bergslagen rapport 2005:7. Örebro.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Glanshammars m:e Gäddeby nr 1

https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/show.html?showmap=true&archive=LMS&nbOfImages=1&sd_base=lms2&sd_ktun=0005ljrl Karta från år 1688.

18-GLA-13

https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/show.html?showmap=true&archive=REG&nbOfImages=4&sd_base=lm18&sd_ktun=0002zfx-v&mdat=1282594402 (okänt år, förmodligen förarbete till ovanstående)

18GLA-121

https://etjanster.lantmateriet.se/historiskakartor/s/show.html?showmap=true&archive=REG&nbOfImages=14&sd_base=lm18&sd_ktun=0002g4y0&mdat=1282590996 år 1856.

WEBBMATERIAL

ORTNAMNSARKIVET: SOFI

1) http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/phpform/orb1.php?socken=%25Hela+riket%25&rubrik=G%E4ddeby%25&lokal=%25&sockenort=%25&haradort=%25&avdnr=0&sprak=alla&formular=+++S%F6k+++

2) http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/_s2tx-001/324212c1/p3/0000159a.pdf

3) http://www2.sofi.se/SOFIU/topo1951/_cdweb/_s2tx-001/324212c1/p1/0000398a.pdf

Tekniska och administrativa uppgifter

Landskap	Närke
Län	Örebro
Kommun	Örebro
Socken	Glanshammar
Fastighet	Gäddeby 1:1
Fornlämningsnummer	Glanshammar 186:1 (bevakningsobjekt)

Projektledning	Leif Karlenby
Personal	Leif Karlenby

Undersökningstid	2016-05-10
Exploateringsyta	400 m ²
Undersökt yta	80 m ² , 70 löpmeter
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH 2000

Länsstyrelsens diarienummer
431-2473-2016

Arkeologgruppens projektnummer
2016_33

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd omhändertogs.

Bilagor

Bilaga 1. Schaktlista

S200

9X1,2 meter, 0,7 meter djupt. Torv över påfört kalkgrus 0,3 meter.

Under detta gammal markyta med tjockt matjordsskikt. Inslag av tegel. I botten sand och mjäla.

S201

11X1,2 meter, 0,5 meter djupt. Grästorv över matjord. I botten mjäla.

S202

10X1,2 meter, 0,5 meter djupt. Grästorv över matjord. I botten mjäla.

S203

10X1,2, 0,3-0,5 meter djupt. Mycket sandig matjord 0,3 meter över stenig, siltig morän. Enstaka 1,0 meter stort block.

S204

10X1,2 meter, 0,2 meter djupt. Gammal åkermark, tunt lager före detta åkerjord I botten grusig morän.

S205

6X1,2 meter, 0,3 meter djupt. Gammal åkermark, sandig matjord över siltig morän och silt.

S206

12X1,2 meter, 0,2 meter djupt. Gammal åkermark över siltig morän och silt.

